

De minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties (BZK)
Mw. K.H. Ollongren
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

Datum
4 september 2020
Ons-kenmerk
TRE/U202000709
Uw-kenmerk
2020-0000509369
Telefoon
06 20897891
Bijlage(n)
-

Onderwerp

VNG/NVVB reactie op wetsvoorstel Tijdelijke wet verkiezingen
COVID-19

Geachte mevrouw Ollongren,

De VNG en NVVB hebben met veel belangstelling kennis genomen van het wetsvoorstel Tijdelijke wet verkiezingen COVID-19 (hierna ook: het wetsvoorstel). Wij waarderen het dat u ons in een vroeg stadium betreft bij de totstandkoming daarvan. Graag maken we van de geboden mogelijkheid gebruik om op het wetsvoorstel te reageren.

In het onderstaande geven we eerst ons algemene standpunt over het wetsvoorstel (par. 1). Vervolgens bespreken we een aantal specifieke onderdelen daarvan (par. 2-5) en sluiten af met een redactionele opmerking (par. 6). De bespreking van het wetsvoorstel wordt vooraf gegaan door een samenvatting van onze opmerkingen.

Samenvatting

Samengevat hebben we bij het wetsvoorstel de volgende opmerkingen:

- *Algemeen:* het wetsvoorstel biedt een goede basis voor gemeenten om zich op de verkiezingen voor te bereiden. Daarbij heeft het wetsvoorstel er ook oog voor dat gemeenten maatwerk moeten kunnen leveren en sommige concrete maatregelen flexibel kunnen worden aangepast aan de stand van COVID-19 in maart 2021. Niettemin staan gemeenten voor een grote opgave en moeten zij forse, extra inspanningen doen. Het is daarom nodig dat zij maximaal worden gefaciliteerd om de verkiezingen zo goed en veilig mogelijk te organiseren.
- *Algemeen: digitale innovatie:* De kans is onbenut gelaten om een zorgvuldige en gemotiveerde afweging te maken om voor de aankomende verkiezingen de mogelijkheden van digitale innovaties voor het stemproces (zoals elektronisch tellen en plaatsonafhankelijk stemmen) te beproeven. Mede uit oogpunt van de risico's van verspreiding van het coronavirus en de effecten van fysiek stemmen op stempopulatie en opkomstpercentage, en op de capaciteit van

- de stembureaus had een dergelijke afweging voor de hand gelegen. Wij betreuren dit en adviseren om hierover alsnog een passage in de Memorie van Toelichting op te nemen.
- *Algemeen: alternatief briefstems scenario:* Afhankelijk van de stand van COVID-19 in aanloop naar de verkiezingen moeten mogelijk andere scenario's worden gebruikt. Het is nog onduidelijk op grond van welke maatstaven en wanneer precies nadere besluiten worden genomen over de organisatie van de verkiezingen. Wij verzoeken u hierin zo snel mogelijk, maar uiterlijk 7 november 2020 inzicht te geven en dan ook een routekaart bekend te maken op welke momenten wat wordt besloten en op basis van welke maatstaven.
  - *Algemeen: gemeenten betrekken bij nadere regels en modellen:* Vanwege de grote impact van de in het wetsvoorstel aangekondigde lagere regelgeving op de organisatie van de verkiezingen, verzoeken wij u met klem ons in een vroeg stadium bij de opstelling daarvan te betrekken.
  - *Aanwijzen van mobiele en bijzondere stembureaus:* Het maatwerk dat gemeenten wordt geboden om mobiele en bijzondere stembureaus in te zetten, vinden wij positief. Wij adviseren wel om duidelijker in de Memorie van Toelichting te zetten welke kiezers worden toegelaten tot deze stembureaus en wie dat bepaalt.
  - *De functie van waarnemer bij mobiele en bijzondere stembureaus:* Wij begrijpen dat het nodig is een voorziening te treffen om de openbaarheid en controleerbaarheid van de gang van zaken in deze stembureaus te waarborgen. Maar wij vragen ons af of het nodig is een waarnemer verplicht te stellen, dit kan ook ter beoordeling van gemeenten worden gelaten. Ook is onduidelijk wat de verwachtingen en eisen/vaardigheden ten aanzien van de waarnemers zijn. Het is van belang dat hierover snel duidelijkheid komt. Zorgpunt is tot slot of voldoende geschikte mensen kunnen worden gevonden.
  - *Bemensing stembureau:* Wij kunnen de inzet van extra personen ondersteunen. Een prangende vraag is wel of het de gemeenten lukt om voldoende stembureauleden te krijgen. Bovendien is een belangrijk knelpunt in het proces dat het wetsvoorstel een groot aantal taken (artikel J 25 Kieswet) bij één stembureau lid belegt. Dit heeft onwenselijke gevolgen. Wij adviseren daarom hier een andere afweging te maken en de taken van artikel J 25 Kieswet over twee stembureauleden te verdelen.
  - *Nieuwe taken voor het stembureau:* Gelet op de problematiek van botsende grondrechten en discussies die dit in het stemlokaal kan opleveren, moet vooraf klip en klaar zijn wanneer het belang van de bescherming van de volksgezondheid rechtvaardigt dat een kiezer uit het stemlokaal wordt verwijderd. Wij zijn van mening dat stembureauleden niet in de positie moeten worden gebracht kiezers uit het stemlokaal te zetten als ze zich niet aan de coronamaatregelen houden. Wij verzoeken u de bevoegdheid om kiezers te verwijderen nader te overwegen.
  - *Stemmentelling op een andere locatie:* Er kleven belangrijke nadelen en risico's aan het voorschrift om in het stemlokaal een telling uit te voeren voordat de stembus naar de tellocatie wordt vervoerd. Wij adviseren een andere oplossing: de stembus zodanig verzegelen dat zonder meer zichtbaar is of er al dan niet tijdens het vervoer onregelmatigheden hebben plaatsgevonden. Ook kan ervoor gekozen worden dat de voorzitter tijdens het vervoer bij de verzegelde stembus blijft.
  - *Elektronische volmachten:* Met het oog op het komen tot meer innovatie in het verkiezingsproces is het elektronisch aanvragen en verstrekken van volmachten op zichzelf een goede ontwikkeling. Er is wel een nadere uitwerking van het systeem nodig waarbij ook aandacht moet zijn voor de verantwoordelijkheden voor de inrichting en het voorkomen van fraude.

1. Algemeen

Verkiezingen vormen het fundament van onze democratische rechtsstaat. Het is dan ook essentieel dat deze doorgang kunnen vinden. Daar waar het coronavirus aanpassingen van de organisatie van de verkiezingen vergt, zullen die aanpassingen dan ook moeten worden gemaakt. Kiezers moeten juist ook in de huidige, uitzonderlijke situatie in staat zijn om hun stem veilig uit te brengen. En daarbij moeten stembureauleden en tellers veilig hun werk kunnen doen in de stemlokalen.

Wij hebben er waardering voor dat u binnen zeer korte tijd een wetsvoorstel hebt gemaakt om gemeenten in staat te stellen de verkiezingen in november 2020 en maart 2021 te organiseren met inachtneming van de maatregelen die noodzakelijk zijn om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan. Uiteraard is dit wetsvoorstel noodzakelijkerwijs met onzekerheden omgeven, omdat niet te voorspellen valt hoe de actuele situatie rondom COVID-19 tijdens de verkiezingen zal zijn. Het wetsvoorstel biedt op zichzelf echter, samen met de benodigde niet-wettelijke maatregelen, een goede basis voor gemeenten om zich op de verkiezingen voor te bereiden. Daarbij heeft het wetsvoorstel er ook oog voor dat gemeenten maatwerk moeten kunnen leveren en sommige concrete maatregelen flexibel kunnen worden aangepast aan de stand van COVID-19 in maart 2021. Dergelijk lokaal maatwerk is zeer noodzakelijk en helpt gemeenten om de verkiezingen coronaproof te kunnen organiseren.

Dat laat onverlet dat niet onderschat mag worden dat gemeenten voor een enorme opgave staan. De organisatie van een verkiezing brengt voor gemeenten onder normale omstandigheden al grote logistieke processen met zich mee. Het nu voorgestelde pakket aan maatregelen zal van gemeenten nog eens forse, extra inspanningen vergen. Een van de grootste uitdagingen daarbij is te voldoen aan het uitgangspunt van het kabinet om het aantal stemlocaties op peil te houden. Uit het onderzoek van Kantar onder gemeenten blijkt dat de huidige stemlokalen in veel gevallen niet geschikt of beschikbaar (zoals zorginstellingen) zijn.¹ Zij moeten daarom (soms noodgedwongen: dure) alternatieve 'coronaproof' stemlokalen en/of tellocaties zoeken en inrichten. Dit is een erg grote uitdaging en het is zeer de vraag of dit gaat lukken. Daarnaast moeten gemeenten veel extra menskracht organiseren (extra (reserve)stembureauleden, waarnemers), bijzondere materialen aanschaffen, toegankelijke stemlokalen waarborgen en een elektronisch volmachtstelsel inrichten. Dit vraagt veel van gemeenten. Het is daarom nodig dat gemeenten maximaal worden gefaciliteerd om de verkiezingen zo goed en veilig mogelijk te organiseren. Wat dat betreft verdienen de doorlooptijden van de verschillende stappen in het proces aandacht. In een aantal gevallen kunnen gemeenten geholpen zijn met meer tijd, zoals een ruimere termijn voor het tellen van de stemmen en/of het aanleveren van de uitslag, dan waar het wetsvoorstel nu in voorziet.

Daarnaast plaatsen wij met het oog op de uitvoerbaarheid van de wet en de noodzaak van lokaal maatwerk een aantal kanttekeningen bij het wetsvoorstel en hebben wij er een aantal vragen bij. Wij gaan daarop in de volgende paragrafen in.

Vooraf nog een drietal meer algemene kanttekeningen.

Het wetsvoorstel gaat uit van het coronaproof organiseren van verkiezingen volgens de "klassieke" weg, dat wil zeggen zonder rekening te houden met de mogelijkheden van digitale innovatie in het verkiezingsproces. Wij hebben de relevantie van digitale innovatie in het verkiezingsproces al eerder onder uw aandacht gebracht. De samenleving is door de coronacrisis in sneltreinvaart

---

¹ Zie Kantar, Verkiezingen en COVID-19, 22 juni 2020, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/01/kamerbrief-verkiezingen-met-inachtneming-van-covid-19>, p. 4-6.

gedigitaliseerd. Veel processen vinden op afstand plaats en mensen blijven zoveel mogelijk thuis. Bedrijven en ondernemers spelen hier op in en ook de overheid heeft de kansen van digitalisering benut om essentiële, democratische processen doorgang te laten vinden. De Spoedwet digitale beraadslaging en besluitvorming die het onder andere voor de gemeenteraad mogelijk maakt om digitaal besluiten te nemen, is hier een goed voorbeeld van. In de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel ontbreekt evenwel elke onderbouwing waarom voor de aankomende verkiezingen de mogelijkheden van digitale innovaties voor het stemproces (zoals elektronisch tellen en plaatsonafhankelijk stemmen) niet zijn beproefd. Het fysiek uitbrengen van een stem heeft echter risico's voor de verdere verspreiding van COVID-19. Ook heeft het fysiek moeten stemmen naar verwachting effecten op de populatie dat wel gaat stemmen en op het opkomstpercentage én op de capaciteit van de stembureaus. In de Memorie van Toelichting is hiermee de kans onbenut gelaten om een zorgvuldige en gemotiveerde afweging te maken van de manier waarop de verkiezingen het veiligst en met in achtneming van voldoende democratische legitimiteit wat betreft de uitslag kunnen worden georganiseerd. Wij betreuren dit en adviseren om hierover alsnog een passage in de Memorie van Toelichting op te nemen.

Zoals gezegd, valt op dit moment niet te voorspellen wat de actuele situatie rondom COVID-19 bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021 zal zijn. Rekening houdend met een verslechtering van de situatie wordt daarom momenteel een alternatief scenario van briefstemmen uitgewerkt. In de Kamerbrief Verkiezingen met inachtneming van COVID-19 van 1 september jl.² wordt in dit verband aangegeven dat begin november duidelijk is of een vorm van briefstemmen nodig is. Met het oog op de uitvoerbaarheid is van belang dat gemeenten voldoende tijd hebben om zich op (een vorm van) briefstemmen voor te bereiden. Maar ook na november 2020 kan de situatie rondom COVID-19 uiteraard nog substantieel veranderen. Dit roept de vraag op op grond van welke maatstaven en wanneer precies nadere besluiten worden genomen over de organisatie van de verkiezingen. Wij verzoeken u hierin zo snel mogelijk doch uiterlijk 7 november 2020 inzicht te geven en dan ook een routekaart bekend te maken op welke momenten wat wordt besloten en op basis van welke maatstaven.

Tot slot wordt in het wetsvoorstel aangekondigd dat er een Tijdelijke algemene maatregel van bestuur zal worden voorbereid om afwijkingen van het Kiesbesluit mogelijk te maken. Ook wordt aangegeven dat bij ministeriële regeling nadere regels of modellen zullen of kunnen worden vastgesteld. Vanwege de grote impact van deze lagere regelgeving op de organisatie van de verkiezingen, verzoeken wij u met klem ons in een vroeg stadium bij de opstelling daarvan te betrekken. Dit maakt het mogelijk dat de uitvoeringspraktijk ten volle wordt meegenomen bij het formuleren van deze nadere regels en modellen.

2. Aanwijzen van mobiele en bijzondere stembureaus, de functie van waarnemer

Om het aantal stemlocaties op peil te houden, creëert het wetsvoorstel een bevoegdheid voor het college van burgemeester en wethouders om mobiele en bijzondere stembureaus aan te wijzen. Het maatwerk dat hiermee aan gemeenten wordt geboden vinden wij positief, maar tegelijkertijd hebben wij hier een aantal vragen bij.

De toegang tot deze stembureaus kan worden beperkt tot "kiezers die wonen of verblijven op de locaties waar deze stembureaus zitting houden" (artikel 3 lid 1 en 4 lid 1). Volgens de Memorie van

---

² Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/01/kamerbrief-verkiezingen-met-inachtneming-van-covid-19>, p. 7.

Toelichting gaat het hierbij om de bewoners, de personen die worden toegelaten om de bewoners te bezoeken en het personeel in deze instellingen. Wij vragen ons af wie vaststelt dat een kiezer op die locatie woont of verblijft. Met name ten aanzien van de personen die worden toegelaten om de bewoners te bezoeken, is niet ondubbelzinnig duidelijk wie bepaalt dat een kiezer “bezoeker” is. Is dat de directie of beheerder van een zorginstelling die bijvoorbeeld een lijst van toegelaten kiezers (waaronder bezoekers) opstelt en vóór de opening van het stembureau overhandigt aan de stembureauleden? Of moet het stembureau alle kiezers die aangeven “bezoeker” te zijn zonder meer uit eigen beweging toelaten tot de stemming? We verzoeken u de Memorie van Toelichting op dit punt te verduidelijken. Hetzelfde geldt voor het bepaalde in artikel 12 op grond waarvan kiezers die “toegang hebben tot de locatie waar het {mobiele of bijzondere} stembureau zitting houdt” bevoegd zijn in het stemlokaal te vertoeven. Om welke kiezers gaat het hier precies?

Het college van burgemeester en wethouders moet voor elk mobiel of bijzonder stembureau een of meer personen aanwijzen als waarnemer. Op zichzelf kunnen wij begrijpen dat het nodig is om een voorziening te treffen om de openbaarheid en controleerbaarheid van de gang van zaken in deze stembureaus te waarborgen. Wij vragen ons af of het wel nodig is een waarnemer verplicht te stellen: om gemeenten maximaal te faciliteren kan ook worden overwogen om de inzet van een waarnemer ter beoordeling van henzelf te laten. In dit verband is relevant dat ook bij een mobiel of bijzonder stembureaus kiezers wel aanwezig mogen zijn en dus kunnen waarnemen.

Bovendien is onduidelijk wat precies de verwachtingen ten aanzien van deze persoon zijn. Worden er in de aangekondigde ministeriële regeling (of anderszins) nadere eisen en/of vaardigheden aan deze waarnemer gesteld en zo ja, wanneer worden deze bekend? Wat te doen als een waarnemer een pauze nodig heeft, wordt dan de zitting geschorst?

Het wetsvoorstel regelt dat de waarnemer een verslag moet opstellen. Wat moet daarin komen te staan? En als er meer waarnemers per stembureau zijn, welke gevolgen heeft dat dan voor de verantwoordingsplicht? Om aparte stromen te voorkomen zou het bovendien beter zijn geen apart verslag te maken maar deze als bijlage bij het proces-verbaal van het stembureau te voegen. Ten behoeve van het aanwijzen van de juiste personen voor deze functie is het voor gemeenten van evident belang dat over de nadere invulling snel duidelijkheid komt. Wij adviseren u om in dit verband aan te sluiten bij de regels die de OVSE voor waarnemers heeft opgesteld. Zo vragen wij ons af of het nodig is – en wel verlangd kan worden - dat een waarnemer gedurende de gehele stemming aanwezig is bij één stembureau, of dat de waarnemer meerdere stemlocaties aan kan doen.

Zorgpunt is ook hier of er naast de extra benodigde stembureauleden (zie hierna), voldoende geschikte mensen kunnen worden gevonden om als waarnemer op te treden. In dit verband is de vraag wie verantwoordelijk is voor de werving en training van de waarnemers.

3. Bemensing stembureau en nieuwe taken voor het stembureau

Bemensing stembureau

De huidige taken van het stembureau worden uitgebreid met een aantal taken om de verkiezingen coronaproof te laten verlopen. Daartoe wordt het minimum aantal stembureauleden van drie uitgebreid naar vier. Gezien de extra werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd, kunnen wij de inzet van meer personen ondersteunen. Er had echter ook voor gekozen kunnen worden om de gemeenten keuzevrijheid te bieden om taken als het schoonmaken van de materialen en crowd management bij de ingang/in het stemlokaal al dan niet bij een niet-stembureau lid te beleggen. Dergelijke taken hoeven immers niet noodzakelijkerwijs bij een stembureau lid te worden belegd.

Een prangende vraag is echter ook hier of het de gemeenten lukt om voldoende stembureauleden te krijgen. Rekening houdend met pauzes, zullen sowieso 5 stembureauleden per stembureau nodig zijn. In dit verband is van belang dat uit het onderzoek van Kantar blijkt dat 97% van de gemeenten verwacht dat de COVID-19 maatregelen gevolgen zullen hebben voor het aantal beschikbare stembureauleden.³ Gemeenten dichten de oorzaak hiervan volgens het onderzoek veelvuldig toe aan het feit dat veel stembureauleden (en tellers) behoren tot een risicogroep al dan niet in combinatie met hun leeftijd.

Weliswaar zal het ministerie van BZK, samen met de gemeenten, een landelijke wervingscampagne starten om nieuwe, ook jongere, stembureauleden te werven.⁴ Maar het is ongewis of hiermee daadwerkelijk voldoende mensen worden geworven. Daarbij speelt ook mee dat mogelijk op het laatste moment – vlak voor de verkiezingen of zelfs op de verkiezingsdag - stembureauleden vanwege COVID-19 klachten moeten worden vervangen. Gemeenten moeten dus rekening houden met een groter reservebestand van stembureauleden dan normaal gesproken het geval is. Wat betreft de wervingscampagne raden wij overigens aan deze ook mede te richten op de leeftijdscategorie 25-50 jaar, aangezien de meeste besmettingen, althans momenteel, bij jongeren plaatsvinden.

Een belangrijk knelpunt in het proces is dat volgens het wetsvoorstel de taken opgenomen in artikel J 25 Kieswet, door één stembureaulid moeten worden uitgevoerd. Dit stembureaulid moet de identiteit vaststellen (op afstand), de stempas controleren, het ROS raadplegen, de stembiljetten uitreiken en bijhouden hoeveel stempassen er zijn ingeleverd. In de huidige situatie worden deze taken door twee of drie stembureauleden (waaronder de voorzitter) uitgevoerd. De keuze om deze taken bij één stembureaulid te beleggen is gemaakt om zoveel mogelijk interactie tussen verschillende stembureauleden te voorkomen. Deze keuze heeft echter onwenselijke gevolgen. In de eerste plaats vinden wij het met het oog op de betrouwbaarheid van de uitslagvaststelling onverstandig om één persoon te laten beslissen over de toelating tot de stemming. Het is belangrijk dat het vier-ogenprincipe en het kunnen houden van ruggespraak overeind blijven.

In de tweede plaats is hier sprake van een dusdanig omvangrijk takenpakket dat de vraag is of dat überhaupt adequaat door één persoon kan worden uitgevoerd. De kans op fouten zal toenemen temeer nu het maximum aantal volmachten ook nog is uitgebreid.

Daarmee samenhangend kan deze keuze, in de derde plaats, een vlotte doorstroom van kiezers verhinderen. De wachtrij zal waarschijnlijk snel oplopen. En dat terwijl een lange wachtrij juist zeer onwenselijk is door de kans op besmetting.

Om deze redenen adviseren wij de noodzaak van het voorkomen van interactie nader af te wegen tegen de uitvoerbaarheid van deze maatregel en de balans te laten doorslaan naar een andere regeling: de taken van artikel J 25 Kieswet worden over twee stembureauleden verdeeld. Een verdeling kan zijn dat een eerste stembureaulid de identiteit van de kiezer controleert en diens stempas in ontvangst neemt en de echtheid controleert. Een tweede stembureaulid kan op basis van de voorgelezen stempasnummers het ROS raadplegen en op aandragen van het eerste lid de juiste hoeveelheid stembiljetten uitreiken. De twee andere stembureauleden kunnen de kiezers wijzen op de coronamaatregelen, schoonmaken, toezien op de stembus en bijstand bieden aan een kiezer met een beperking.

---

³ Zie Kantar, Verkiezingen en COVID-19, 22 juni 2020, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/01/kamerbrief-verkiezingen-met-inachtneming-van-covid-19>, p. 9.

⁴ Zie Kamerbrief Verkiezingen met inachtneming van COVID-19, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/01/kamerbrief-verkiezingen-met-inachtneming-van-covid-19>, p. 4.

Ten aanzien van het controleren van de identiteit op afstand merken wij op te begrijpen dat het aantal contactpunten zoveel mogelijk wordt beperkt vanwege de kans op besmettingen. Maar wij stellen vraagtekens bij de praktische uitvoerbaarheid van deze bepaling. De lettertjes van een rijbewijs zijn bijvoorbeeld zodanig klein dat het onmogelijk is voor een stembureaulid deze gegevens te checken als deze hem worden getoond. Bovendien kunnen drie volmachten met ID's worden meegegeven: het is lastig deze op afstand te controleren. De vraag is daarom hoe het risico van besmetting via oppervlakten zich verhoudt tot het risico op fraude met valse of verlopen ID-bewijzen. Het RIVM adviseert deze maatregel bijvoorbeeld niet met zoveel woorden. Wij adviseren daarom een nadere afweging te maken en alternatieven te overwegen om een volmacht- en ID-bewijs op echtheid en geldigheid te kunnen controleren.

Het college van burgemeester en wethouders krijgt de taak om bij stembureauleden de gezondheidscheck af te nemen. Wij gaan ervan uit dat het college de GGD zal opdragen deze check af te nemen. Met het oog daarop is het van belang dat daarvoor tijdig voldoende capaciteit bij de GGD aanwezig is.

Nieuwe taken stembureau

Een van de taken van het stembureau is het erop toezien dat de kiezers de coronamaatregelen (veilige afstand, hygiënevoorschriften, beschermingsmiddelen) in acht nemen. Elk lid van het stembureau krijgt de bevoegdheid om aanwijzingen te geven indien hij/zij van oordeel is dat de omstandigheden bij de ingang van het stemlokaal of in het stemlokaal zodanig zijn dat de daar aanwezige personen de coronamaatregelen niet in acht nemen of kunnen nemen. Wanneer een aanwijzing bij herhaling niet wordt opgevolgd, kan het stembureaulid een kiezer in het uiterste geval vragen het stemlokaal te verlaten.

Het verwijderen van kiezers uit het stemlokaal vormt een belangrijke inbreuk op het stemrecht. In een dergelijke situatie van botsende grondrechten moet het klip en klaar zijn onder welke omstandigheden het belang van de bescherming van de volksgezondheid rechtvaardigt dat het stemrecht niet meer kan worden uitgeoefend. Is dat bijvoorbeeld al het geval als een kiezer ondanks herhaald verzoek weigert desinfectiegel te gebruiken? De proportionaliteit en subsidiariteit zijn dan mogelijk in het geding. Het is te laat om discussies hierover op de dag van de verkiezing in het stemlokaal te voeren. Dit geldt temeer nu te verwachten valt dat kiezers die zich niet aan de aanwijzingen houden om de coronamaatregelen na te leven, verwijdering niet in alle gevallen zullen accepteren. Met het oog daarop zijn wij van mening dat stembureauleden niet in deze positie moeten worden gebracht: dat is hun taak niet. Wij verzoeken u dan ook de bevoegdheid om kiezers te verwijderen nader te overwegen. En deze bevoegdheid elders te beleggen en daarbij een handhavingskader te maken.

Volgens het wetsvoorstel krijgt elk lid van het stembureau de bevoegdheid om aanwijzingen te geven en om, daarmee, een kiezer te verzoeken het stemlokaal te verlaten. Volgens de huidige Kieswet is de voorzitter van het stembureau belast met de handhaving van de orde tijdens de zitting (artikel J 37 Kieswet). De voorzitter kan ook de zitting schorsen, indien naar het oordeel van het stembureau zich omstandigheden voordoen in of bij het stemlokaal die de behoorlijke voortgang van de zitting onmogelijk maken (artikel J 38 Kieswet). Gelet op de zwaarte van dergelijke maatregelen is het ook terecht dat deze bevoegdheid bij de voorzitter ligt. Het geven van een aanwijzing die erop ziet dat een kiezer uit het stemlokaal wordt verwijderd, is een vergelijkbare zware maatregel. Als deze maatregel in stand moet blijven (zie hiervoor), zou het daarom beter bij de huidige structuur van de Kieswet passen indien alleen de voorzitter dit besluit tot verwijdering kan nemen. Van het huidige bestand met stembureauleden bezitten merendeels dan ook alleen de

voorzitters de competenties voor de uitoefening van deze taak. Het toekennen van deze bevoegdheid aan de voorzitters voorkomt overigens ook onduidelijkheid onder/terughoudendheid bij de stembureauleden wie uiteindelijk deze beslissing zal nemen. Wij adviseren het wetsvoorstel – artikel 9 lid 7 - op dit punt te wijzigen. Daarvoor is wel vereist dat de voorzitter niet een te omvangrijk takenpakket krijgt. Met ons advies om de taken genoemd in artikel J 25 Kieswet te verdelen over twee stembureauleden (zie hiervoor), kan een te grote belasting van de voorzitter worden voorkomen.

Wij merken bovendien op dat het van groot belang is dat stembureauleden voldoende voorbereid zijn op de uitoefening van de nieuwe taken en de mogelijke discussies die rondom die taakuitoefening met kiezers ontstaan. De (BZK-)instructie voor stembureauleden zal moeten worden aangepast en wij sluiten ons aan bij het idee om vanuit het ministerie (digitale) bijeenkomsten voor stembureauleden te organiseren.

4. Stemmentelling op een andere locatie

Het wetsvoorstel maakt het mogelijk om in de situatie dat een stemlokaal groot genoeg is om een stemming te houden maar te klein om de stemmen op lijst- en kandidaatsniveau te tellen, de telling op een andere locatie uit te voeren. Voordat de stembiljetten naar die andere locatie worden overgebracht, moet het stembureau wel het aantal toegelaten kiezers en het aantal in de stembus aangetroffen stembiljetten tellen. De stembiljetten hoeven daarbij niet te worden uitgevouwen. De achterliggende reden voor het uitvoeren van deze telling is om een potentieel risico tegen te gaan dat er tijdens het vervoer fraude wordt gepleegd met de stembescheiden (Memorie van Toelichting, p. 11).

Wij zijn van mening dat aan het uitvoeren van deze extra telling in het stemlokaal belangrijke bezwaren kleven. In de eerste plaats is de kans reëel aanwezig dat als een stemlokaal te klein is voor een volledige telling, dit lokaal zich ook niet zal lenen (te klein of ongeschikt) voor een telling van het aantal toegelaten kiezers en het aantal stembiljetten. De stembus kan dan beter dicht blijven in het stemlokaal.

In de tweede plaats kunnen bij mobiele en bijzondere stembureaus de stemmen ook op een andere plaats worden geteld (artikel J 1 lid 4 Kieswet en artikel 6 lid 2 wetsvoorstel) zonder dat in die gevallen de eis van een extra telling wordt voorgeschreven. De ratio om bij te kleine stemlokalen deze eis dan wel te stellen, komt daarmee te vervallen.

In de derde plaats kunnen telverschillen ontstaan met de stemopneming op de uiteindelijke tellocatie, omdat in geval van volmachtstemmen de stembiljetten worden samengevouwen en deze mogelijk als één biljet worden geteld. Dit zal niet slechts sporadisch voorkomen, omdat er waarschijnlijk juist (veel) meer volmachtstemmen zullen worden uitgebracht dan normaal. Ondanks dat relatief kleine telverschillen niet meteen op fraude zullen duiden, kunnen er toch betrouwbaarheidsvragen ontstaan.

In de vierde plaats kost het veel tijd om de genoemde extra telling uit te voeren. De belasting voor stembureauleden en tellers neemt daarmee onevenredig toe. En met een extra telling zal de voorlopige uitslag nog later beschikbaar zijn, hetgeen politiek onwenselijk is.

Tot slot voorkomt deze telling niet het (grotere) frauderisico dat tijdens het vervoer stembiljetten worden verwisseld ten gunste van een bepaalde politieke partij.

Gelet op de belangrijke nadelen en risico's die kleven aan het uitvoeren van de extra telling, vinden wij dit geen goede oplossing voor het in de Memorie van Toelichting genoemde potentiële risico. Wij adviseren om een veiliger, minder tijdsintensieve en beter uitvoerbare oplossing te kiezen door

de stembus vóór het vervoer zo te verzegelen dat het zonder meer zichtbaar is als er daarmee tijdens het vervoer onregelmatigheden hebben plaatsgevonden. Voor zover nodig kan hiervoor een model worden vastgesteld. Ook kan ervoor gekozen worden dat de voorzitter tijdens het vervoer bij de verzegelde stembus blijft.

5. Elektronische volmachten

Kiezers krijgen de mogelijkheid om – naast de al bestaande manieren - langs elektronische weg een volmacht aan te vragen. De burgemeester kan een volmachtbewijs elektronisch verstrekken. Deze voorziening en de uitbreiding van het maximum aantal volmachten maakt het voor meer kiezers mogelijk hun stem uit te brengen. Met het oog op het komen tot meer innovatie in het verkiezingsproces is dit op zichzelf een goede ontwikkeling.

Op dit moment is nog niet duidelijk hoe een elektronisch volmachtstelsel eruit komt te zien. En ook niet wie verantwoordelijk is voor de inrichting: zijn gemeenten dit of wordt dit landelijk gefaciliteerd? Het is daarnaast evident en noodzakelijk dat het stelsel vooraf is getest en beproefd. Wij vragen ons onder meer af hoe fraude met volmachten kan worden voorkomen. Hoe kan de gemeente en/of het stembureau hierop controle houden?

6. Redactionele opmerkingen

- Artikel 9 lid 2 bepaalt dat het betreden van een stemlokaal niet is toegestaan aan degene die “niet aan de gezondheidscheck voldoet”. Ook in lid 6 van dit artikel is opgenomen dat de kiezer die van het stembureau bijstand verlangt “niet aan de gezondheidscheck voldoet”, het stemlokaal dient te verlaten. Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat hier wordt bedoeld dat één van de gezondheidsvragen met “ja” wordt beantwoord. De formulering “niet voldoen aan” zou echter ook kunnen worden geïnterpreteerd als “weigeren te antwoorden”. Met andere woorden: de gezondheidscheck zou ook helemaal achterwege kunnen blijven. Wij geven u daarom in overweging om in de tekst van de wet andere, duidelijkere bewoordingen te gebruiken zodat voor eenieder volstrekt duidelijk is wat de bedoeling van een maatregel is. Interpretatieverschillen zijn immers onwenselijk.
- Artikel 10: in de artikelsgewijze toelichting wordt in de laatste zin verwezen naar artikel 7, dit moet artikel 8 zijn.

Wij vertrouwen erop dat u in het wetsvoorstel rekening houdt met deze opmerkingen en bereid bent om die in de tekst en toelichting van de wet te verwerken.

Hoogachtend,

Vereniging van Nederlandse Gemeenten

mr L.K. Geluk
Algemeen directeur

Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken

S.A.J. Rijsdijk
Voorzitter